

Jarosław Kozak

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

RELIGIJNOŚĆ PROWINCJI CZY ZAŚCIANKOWA NIEWIARA? RECENZJA KSIĄŻKI

Dariusz Tułowiecki, *Bez Boga, Kościoła i zasad? Studium socjologiczne nad religijnością młodzieży*, Wydawnictwo Petrus, Kraków 2012, 512 stron, ISBN 978-83-7720-01301.

Transformacja systemowa w Polsce po 1989 roku nie tylko stała się załącznikiem głębokich przemian w płaszczyźnie społeczno-gospodarczej, ale stanowiła też główne tło dla żywych zmian w aspekcie religijności i powiązanych z nią przekonań etycznych. Niewątpliwie zmiany te dotyczą całego społeczeństwa polskiego, jednakże wyjątkowo fascynujący wydaje się ich przebieg i kształt w pokoleniu, które całkowicie wzrastało w pionierskich konstelacjach systemowo-politycznych, w sytuacji dosyć mocno spluralizowanej pod względem oddziaływania różnych prądów ideowych, mających wpływ na kształtowanie się religijności. Bez wątplenia młodzież jest tą kategorią społeczną, w której procesy społeczne ogniskują się jak w soczewce. Zarówno globalne, jak i aspektowe zmiany w tych obszarach są w miarę systematycznie badane i analizowane przez socjologów religii. Należy jednak zaznaczyć, iż w tym obszarze empirycznym do rzadkości należą studia socjologiczne nad religijnością młodzieży pochodzącej z małych miejscowości czy terenów wiejskich. Książkę Dariusza Tułowieckiego *Bez Boga, Kościoła i zasad? Studium socjologiczne nad religijnością młodzieży* należy zatem przyjąć z uzasadnioną satysfakcją. Krakowski socjolog podjął się tematu niełatwego, sięgającego głęboko w sferę prywatności dziedziny religijno-moralnej, stąd też publikacja zawierająca analizę materiału empirycznego religijności młodzieży w małym mieście na przykładzie Ostrowi Mazowieckiej wydaje się tym bardziej wartościowa.

W recenzowanej pozycji zastosowano klasyczną konstrukcję pracy o charakterze empirycznym. Część teoretyczna poświęcona jest następującym zagadnieniom: pojęcie religii i religijności oraz analiza wybranych procesów społecznych zachodzących w małych miastach. Segment metodologiczny skupia się na problematyce, organizacji i przebiegu badań, postawieniu hipotez badawczych oraz charakterystyce demograficznej i społecznej badanej zbiorowości. Z socjologicznego punktu widzenia szczególnie wartościowa jest empiryczna

część rozprawy, składająca się z pięciu rozdziałów, odpowiadających wyróżnionym w socjologii parametrom religijności (wiedza religijna, wiara i wierzenia religijne, praktyki i doświadczenie religijne, rodzina i Kościół jako wspólnoty i instytucje religijne, wartości i normy moralne). Taki układ książki jest bardzo przejrzysty i logiczny.

Pewnym pozytywnym zaskoczeniem w recenzowanej pozycji wydaje się fakt, iż w części teoretycznej Tułowiecki podjął się interesującego, aczkolwiek trudnego z teoretycznego i metodologicznego punktu widzenia tematu dotyczącego uwarunkowań lokalnych i globalnych religijności „młodzieży przełomu”. Dokonano tutaj próby ujęć cech religijności w religijnej kulturze ludowej oraz w czasach modernizacji globalnej. Autor zaważa, iż pomiędzy owymi dwoma odrębnymi, ścierającymi się światami – lokalnością a globalnością, tradycją a nowoczesnością – jest ulokowany świat małych miast. Wykorzystując Luckmannowską terminologię, Tułowiecki wyjaśnia, iż w warunkach globalności następuje przejście od społeczeństwa lokalnego, „świętego kosmosu”, do globalnego i nowoczesnego. Jako najważniejsze cechy nowoczesności w warunkach globalnych wymienia: indywidualizm, dyferencjację, pluralizm, niechęć do instytucji, racjonalność wszystkich dziedzin życia, hegemonię aktywności ekonomicznej pośród wszelkich przejawów życia oraz ekspansywność ultranowoczesności, nieustannie rozszerzającej swój zasięg w sposób wielokierunkowy, złożony i niełatwy do opisania przez teorie naukowe. W nowej rzeczywistości religia zaczęła zawężać zakres oddziaływania do samej siebie jako wewnętrznego systemu, zaś mechanizm pluralizmu religijnego postanowił sięgnąć do dziewiczych regionów i krajów, dotychczas jednorodnych wyznaniowo. W powyższej sytuacji wydaje się wprost niemożliwe zwyczajne uznanie własnej religii za jedyną i poprawną.

Tułowiecki daleki jest jednak od pisania hitchcockowskiego scenariusza upadku religii w warunkach postmoderny. W wyniku dyferencjacji siła oddziaływania instytucji kościelnych niewątpliwie uległa wyraźnej redukcji. Modernizacja spowodowała jednakże złamanie homogeniczności zastanych subsystemów społecznych, co wywołało z kolei konieczność osobistego określenia tożsamości przez jednostkę. Ponowoczesność może więc tworzyć zapotrzebowanie na religię jako „ucieczkę do przodu” przed wszechobecnym poczuciem ryzyka i nieprzejrzystości. Może to tłumaczyć proces powstawania coraz to nowych ruchów i stowarzyszeń o charakterze społeczno-religijnym. W ten sposób religia, eksponując swój kulturowy potencjał, zaznacza obecność w świecie i jest odpowiedzią na procesy globalizacji.

Za niewątpliwą atut recenzowanej pozycji należy uznać fakt, iż percepcję zgromadzonego materiału empirycznego, zawartego w obszernej, bo liczącej ponad pięćset stron książce, niewątpliwie ułatwiają przejrzyste tabele oraz wykresy. To zdecydowanie ułatwia wyszukiwanie informacji o charakterze szczegółowym. W części empirycznej udało się stworzyć zgrabny obraz religijności młodzieży ponadgimnazjalnej w małym mieście, z którego jasno wynika, że za jeszcze wcześniej, by mówić o sekularyzacji, a tym bardziej o ateizacji młodych. Zdecydowana większość uczących się na terenie Ostrowi Mazowieckiej deklaruje się jako wierzący lub głęboko wierzący (83,7 proc.), przy czym niezdecydowaniem charakteryzował się co dziesiąty respondent (11,5 proc.), przy bardzo niskich wskaźnikach obojętności (3,3 proc.) i niewiary (1,5 proc.). Wiara jest przeważnie dziedziczona rodzinnie i często potwierdzona osobistym wyborem uwarunkowanym doświadczeniami i przeżyciami. Niewiara, obojętność religijna i wszelkie pochodne ateizmu są w świadomości ankietowanych skutkiem osobistych decyzji podejmowanych

pod wpływem własnych przemyśleń, doświadczeń życiowych, ale także zniechęcenia do instytucjonalnego i hierarchicznego wymiaru Kościoła katolickiego.

W społeczności małego miasta widoczny jest proces stabilności praktyk religijnych. O ile w badaniach ogólnopolskich odnotowuje się powolne kształtowanie różnic pokoleniowych w postawach i zachowaniach religijnych między młodzieżą a dorosłymi, o tyle w środowisku młodzieżowym małego miasta na Mazowszu nie zaznaczyła się jeszcze widoczna polaryzacja praktyk religijnych ze względu na wiek. Systematyczność praktyk religijnych przyjmuje wartość trzeciej części badanych.

Najsilniejszym faktorem kształtującym poziom wiedzy religijnej jest w opinii samych badanych rodzina, następnie katecheza szkolna oraz księży. Nieporadność współczesnej polskiej katechizacji zdradza fakt, iż oddziaływanie za pomocą tradycyjnych środków przekazu na wiedzę i opinie o sprawach religijnych jest, w opinii respondentów – pokolenia cyfrowego, raczej niewielkie.

Moralność badanej młodzieży na etapie deklaracji jest powiązana z ich religijnością, przy czym charakteryzuje się ona raczej niestabilnością i prowizorycznością, a tym samym zauważalne jest obniżanie się poziomu rygorystyki związanego z tradycyjnym, zastanym modelem moralności. Pokolenie przełomu definiuje konieczność kierowania się w życiu zasadami moralnymi, jednakże wiele tradycyjnych norm i wartości chrześcijańskich, w szczególności odnoszących się do sfery życia seksualnego, nie jest powszechnie uznawanych. Nagminnie podważany jest obiektywny porządek moralny.

Analiza tych i innych parametrów religijności pozwala krakowskiemu socjologowi postawić tezę o zmienności, a nie ciągłości religijności w kierunku indywidualizacji postaw i zachowań. Młodzi katolicy należą do Kościoła, identyfikują się z nim, wykonują rytualne praktyki, lecz pewne segmenty rytualizmu uzasadniane są kulturowo, nie zaś religijnie. Najbardziej zróżnicowane podejście odnotowano wobec moralności i doświadczenia religijnego – religia nadal w znacznej mierze wyznacza sens życia, ale już tak silnie nie oddziałuje na moralność jednostki.

Na końcowym etapie lektury recenzowanej pozycji przypadkowy czytelnik pod ciężarem informacji może odnieść wrażenie, że należało bardziej szczegółowo zagłębić się w zaprezentowane wyniki badań. Nic bardziej mylnego! Za niewątpliwy atut recenzowanej pozycji należy uznać trafnie dobrany i celnie zastosowany sposób analizy statystycznej, jej omówienie oraz interpretację. Na szczególne uznanie zasługuje typologizacja religijności respondentów dokonana metodą analizy skupień przy pomocy programu statystycznego SPSS. Zastosowana bezwzorcowa metoda typologizacji jest popularnym narzędziem marketingowym, tym ciekawsze wydają się końcowe konkluzje autora. W wyniku zastosowania bezwzorcowego grupowania *twostep cluster* Tułowicki wyodrębnił pięć typów religijności: religijność dojrzała i ortodoksyjna; dziedziczona religijność nieopiętobiona; religijność zadeklarowana bez potwierdzenia w duchowości i moralności; religijność kulturowa i moralnie relatywna; obojętni i niewierzący.

Trzy pośrednie typy najczęściej różnią się częstotliwością praktyk, ukościelnieniem religii, dogmatyzmem interioryzowanych prawd religijnych i ortodoksją w dziedzinie moralności. Najciekawiej jednakże pod względem analiz socjologicznych prezentują się kategorie krańcowe: duchowi i ortodoksyjni oraz obojętni i niewierzący, gdyż najbardziej wyodrębniają się spośród pozostałych i grupują skrajnie spolaryzowane typy religijne: z jednej strony – intensywnie zaangażowani, wewnętrznie duchowo motywowani oraz ukształtowani przez instytucję kościelną; z drugiej – zdystansowani do religii, instytucji kościelnych

oraz elementów religijnych obecnych w kulturze. Intrygująca, a jednocześnie fascynująca analiza podobieństw pomiędzy wyróżnionymi typami obiektów skupionych pozwoliła uwypuklić najważniejsze cechy zgrupowanych w nich respondentów. Owa socjologiczna fuzja klasycznych narzędzi socjologicznych z nowoczesnymi technikami statystycznymi pozwala twierdzić, że ich harmonijne połączenie jest możliwe i może być zadowalające, zaś prowokacja myślowa w nauce wydaje się rzeczą jak najbardziej pożądaną.

Zaczepty tytuł książki nie tyle antycypuje rzeczywistość, ile dobitnie podkreśla, że zmiany w religijności i moralności, także te idące w kierunku sekularyzacji i indywidualizacji, nie zatrzymają się na granicy małych miast. Kapitał religijny w społeczeństwie polskim nie ma cech nieskończoności, nienaruszalności i bezwzględnej trwałości. Warto więc, by książka trafiła w ręce nie tylko socjologów, ale m.in. etyków, teologów moralistów i pastoralistów. Praca ma bowiem sporą wartość poznawczą, a sformułowane w niej wnioski mogą być nieocenioną pomocą np. przy projektowaniu działań prowadzonych przez instytucje i organizacje zajmujące się edukacją i wychowaniem. Oby tylko znak zapytania zawarty w tytule nie został opacznie zrozumiany jako niedowierzenie samego autora odnośnie do zastanej rzeczywistości! Pozostaje jedynie wyrazić twórcy wdzięczność za te ciekawe stronnice skłaniające do refleksji zarówno wyrafinowanych znawców przedmiotu, jak i tych, którzy będą chcieli tropić miejsce religii pomiędzy lokalnością a globalnością.